

Cleanthes (ca. 330–230 v.Chr.)

De man die de Stoa haar ziel gaf

Cleanthes van Assos was de tweede leider van de Stoa, de opvolger van Zeno van Citium. Waar Zeno de fundamenteën van de leer legde, was Cleanthes degene die haar bezielde — letterlijk, want hij zag het universum als een levend, bezielde geheel, doordrongen van goddelijke rede (*logos*). Zijn leven en werk laten zien hoe filosofie niet slechts een intellectuele oefening was, maar een manier van leven, geworteld in discipline, eenvoud en toewijding.

Een nederige begin, een vastberaden geest

Cleanthes werd rond 330 v.Chr. geboren in Assos, een Griekse stad in Klein-Azië (het huidige Turkije). Als jongeman was hij bokser, maar zijn kracht en uithoudingsvermogen bleken later van pas te komen in een ander soort strijd: die van de geest. Toen hij naar Athene trok om filosofie te studeren, had hij nauwelijks geld. Overdag werkte hij 's nachts als waterdrager om de lessen van Zeno te kunnen volgen.

Zijn medestudenten lachten hem uit — een filosofiestudent die water sjouwde! — maar Zeno zag zijn toewijding en noemde hem een voorbeeld van ware kracht: *niet degene die veel bezit is rijk, maar degene die weinig nodig heeft*.

Cleanthes werd uiteindelijk Zeno's opvolger aan de Stoa Poikile (de 'beschilderde zuilengang' van Athene). Hij was geen briljant redenaar, maar wel een voorbeeld van standvastigheid en morele zuiverheid. Zijn volgelingen zeiden dat hij "meer leefde dan sprak" — een groter compliment kon men in de Stoa niet krijgen.

Het universum als levend geheel

Een van Cleanthes' grootste bijdragen aan de Stoïcijnse leer was zijn visie op de kosmos. Hij zag het universum niet als een koude verzameling van materie, maar als een levend wezen, bezielde door de goddelijke *logos*. Deze goddelijke rede is volgens hem de vurige adem (*pneuma*) die alles doordringt en in stand houdt.

In zijn beroemde **Hymne aan Zeus**, het enige volledig bewaard gebleven werk van Cleanthes, beschrijft hij deze visie in poëtische bewoordingen. Zeus, symbool van de universele rede, regeert niet als een tiran, maar als een ordenende kracht die alles verbindt.

Hij schrijft:

“Al wat op aarde leeft, is deel van U,
en wij, uw kinderen, dragen in ons de vonk van uw eeuwige geest.”

Voor Cleanthes was dit geen religie in de traditionele zin, maar een spirituele erkenning van de natuurlijke orde. Hij zag god niet buiten de wereld, maar *in* de wereld — als het principe dat alles tot één geheel maakt.

De kracht van instemming en aanvaarding

Cleanthes legde grote nadruk op *toestemming* (*synkatathesis*): het vermogen van de mens om al dan niet in te stemmen met zijn indrukken en oordelen. Volgens hem ligt daar onze vrijheid. We kunnen niet kiezen wat er gebeurt, maar wel hoe we het interpreteren.

Deze gedachte vormt de brug tussen Zeno's logica en de latere morele leer van Epictetus: het onderscheid tussen wat van ons afhangt en wat niet.

Cleanthes vergeleek dit met een hond die aan een wagen is vastgebonden: de wagen rolt voort, of hij wil of niet. De wijze loopt vrijwillig mee; de dwaas laat zich slepen. De keuze is niet of de wagen beweegt, maar of je in harmonie beweegt met de natuur.

Eenvoud als levensstijl

Waar veel filosofen zich tooiden met woorden, leefde Cleanthes in stille soberheid. Diogenes Laërtius vertelt dat hij jarenlang van een paar vijgen en een beetje honing leefde. Toen iemand hem vroeg hoe hij dat volhield, antwoordde hij:

“Wie de natuur als gids heeft, heeft weinig nodig.”

Zijn leerlingen zagen hem als de belichaming van *autarkeia* — innerlijke onafhankelijkheid. Voor Cleanthes betekende vrijheid niet rijkdom of macht, maar tevredenheid met wat de natuur biedt. In zijn leven weerspiegelde hij het stoïcijnse ideaal dat deugd voldoende is voor geluk.

Erfenis en invloed

Hoewel weinig van zijn geschriften bewaard is gebleven, liet Cleanthes een diepe indruk na op de Stoïcijnse traditie. Zijn leerling **Chrysippos**, die hem opvolgde, noemde hem “de wortel van de Stoa”.

Zijn invloed reikte verder dan de filosofie: latere denkers als Marcus Aurelius en Seneca citeerden regelmatig de *Hymne aan Zeus*, waarin de Stoïcijnse eenheid van natuur, rede en goddelijkheid wordt bezongen.

Cleanthes toonde dat de Stoa niet slechts een rationele leer was, maar ook een spirituele houding: een eerbied voor de orde van het universum, en een bereidheid om daarin zijn plaats te aanvaarden. Zijn leven was een levend bewijs van wat de Stoa leerde — dat wijsheid niet begint met woorden, maar met daden.

Cleanthes herinnert ons eraan dat innerlijke kracht voortkomt uit eenvoud. Zijn boodschap is even tijdloos als dringend:

“Wees trouw aan de rede die in je woont.
Stem je wil af op de orde van de wereld,

en je zult vrij zijn —
zelfs als je water draagt in de nacht.”